

20. Державний архів Хмельницької області. — Ф. Р-260. — Оп. 1. — Спр. 39. — 65 арк.
21. ЦДАВО України. — Ф. 2201. — Оп. 1. — Спр. 28. — 79 арк.
22. Высшие начальные училища в Подольской губ. // Слово Подольи. — 1918. — 16 октября.
23. ЦДАК України. — Ф. 419. — Оп. 1. — Спр. 7355. — 58 арк.

Анотації

***Антонишин А. П.* Балтский уезд в период Гетьманата Павла Скоропадского: (апрель — декабрь 1918 года).**

В статье рассматривается общественно-политическая и социально-экономическая жизнь в Балтском уезде в период Украинской державы (апрель — декабрь 1918г.). Автор анализирует позитивные и негативные стороны деятельности гетманской администрации. Раскрывает причины прихода к власти и падению гетманского режима.

***Antonyshyn A. P.* Balta district in the period of Pavlo Skoropadskiy's Hetmanat: (april — decembar 1918).**

The article deals with socio-political and socio-economic life in Balta district in the time of the Ukrainian State (April — December of 1918.). The author analyzes positive and negative aspects of the hetman's administration. Reasons of coming to power and fall of the regime of hetmanat are disclosed.

С. В. Білоус

ПРОГОЛОШЕННЯ БЕССАРАБСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ У СКЛАДІ РРФСР 1919 р.: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Ключові слова: Бессарабська РСР, національна політика, радянсько-румунські взаємини, світова революція, УРСР.

Ключевые слова: Бессарабская ССР, национальная политика, советско-румынские взаимоотношения, мировая революция, УССР.

Key words: Bessarabian SSR, national policy, the Soviet-Romanian relations, world revolution, USSR.

Після захоплення у жовтні 1917 р. влади в Росії більшовицькою партією почалися експерименти в усіх сферах суспільного життя. Особливо активно вони проводилися в галузі національно-державного будівництва. Переважна більшість із них керувалися ідеєю світової революції. Цікаво та дра-

матично ці події відбувалися у Придністров'ї. Саме тоді було закладено передумови не вирішеної і досі придністровської проблеми.

У травні 1919 р. більшовицьке керівництво РРФСР проголосило створення Бессарабської Радянської Соціалістичної Республіки. Однак експеримент виявився невдалим, фактично державне утворення так і не було створене.

Проблеми, пов'язані із проголошенням Бессарабської РСР у 1919 р., мало привертала увагу дослідників. Нами знайдено лише кілька невеликих за обсягом публікацій із вказаної проблеми. Із істориків самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки передумови проголошення Республіки досліджували М. В. Бабілунга та Б. Г. Бомешко [1]. У їх журнальній статті, що підготовлена із залученням різноманітних джерел, показано справжню суть проголошення БРСР, яка полягала у тому, щоб повернути Бессарабію до складу РРФСР. У публікації А. З. Волкової [2] значна увага приділяється наслідкам проголошення Республіки. Автор схильна вважати, що БРСР є першою спробою утворення державності молдовського народу, а другою вже вдалою стало створення Молдавської Автономної Республіки у складі УРСР в 1924 р. Із українських істориків вказану проблему досліджував В. Г. Лисенко [3].

Автор публікації ставить за мету дослідити історичні передумови, причини та наслідки проголошення Бессарабської Радянської Соціалістичної Республіки у складі РРФСР 1919 р. у контексті більшовицької національної політики та ідеї світової революції.

Територія між Дністром та Прутом була приєднана до Російської імперії у 1812 р. Після перемоги Лютневої революції 1917 р. в Бессарабії активізувався рух за проголошення її незалежності. У жовтні Військово-молдовський з'їзд проголосив автономію Бессарабії та створив вищий законодавчий орган краю — «Сфатул Церій» (Крайова рада). Опинившись перед більшовицькою загрозою, парламент Бессарабії 20 грудня 1917 р. звернувся за військовою допомогою до Румунії. На початку січня 1918 р. румунський уряд після консультацій із керівництвом Антанти прийняв рішення про введення військ на територію Бессарабії [4, с. 175].

Протягом 1918 р. більшовицьке керівництво зробило кілька дипломатичних та військових спроб звільнити Бессарабію від румунської окупації, однак вони виявилися невдалими.

У середині квітня 1919 р. Червона Армія, отримавши кілька важливих перемог на Півдні України, вийшла до Дністра. З'явилася реальна можливість звільнити Бессарабію від румунських військ. Відповідно до вказівок ЦК РКП(б) 28 квітня 1919 р. на засіданні Політбюро ЦК КП(б) України було прийнято рішення про формування Бессарабської Червоної Армії, перед якою було поставлене завдання визволення Бессарабії і встановлення там радянської влади. Тоді ж за клопотанням Бессарабських секцій і груп РКП(б) на чолі з Бессарабським бюро при ЦК РКП(б) був розглянутий і затверджений склад Тимчасового робітничо-селянського уряду Бессарабії на чолі з І. Криворуковим [5, с. 46–47].

1 травня 1919 р. уряди РРФСР і УРСР надіслали Румунії ультиматум, зажадавши негайної евакуації її військ з Бессарабії. Ультиматуму передували ряд важливих подій. На той час уряд Радянської України очолював Х. Раковський, який був добре обізнаний зі становищем в окупованій румунами Бессарабії і рішуче виступав за відновлення там Радянської влади. Саме Х. Раковський входив до складу радянської делегації, яка підписала з румунським урядом договір про звільнення Бессарабії до 15 травня 1918 р., однак Румунія не виконала своїх зобов'язань. Через рік становище змінилося корінним чином, і у квітні 1919 р. Х. Раковський дає вказівку Одеському обласному комітету КП(б)У створити РНК Бессарабської Республіки.

Бессарабське бюро при Одеському обкомі КП(б)У спільно з головою більшовицького Румчероду В. Юдовським виконали цю вказівку, і 30 квітня 1919 р. представник Одеського обкому повідомив в РНК УРСР про те, що прийнято постанову: «Створити Бессарабський Раднарком, який у момент заняття одного з пунктів Бессарабії оприлюднить маніфест і оголосить Радянську владу». Далі вказувалися прізвища членів уряду: Криворуков — голова та нарком внутрішніх справ, Касперовський — освіти, Вухань — фінансів, Паламаренко — шляхів сполучення, Візгірд — керуючий справами, Аладжанов — юстиції, Борисов — продовольства, Воронцов — праці, Гумперг — землеробства [1, с. 28].

Однак, активність РНК УРСР стосовно Бессарабії не зовсім співпадала із планами більшовиків щодо східних районів України і, зокрема, Донбасу. 5 травня 1919 р. голова РНК РРФСР В. Ленін направив до Києва телеграму Х. Раковському, В. Антонову-Овсієнку та М. Подвойському з вимогою негайно розпочати наступ на Донбас [6, с. 25–26]. Очевидно, вождь більшовиків вважав завдання переходу вугільного регіону в руки червоних завданням куди більш важливим, ніж авантюри його однодумців у спробах розпалити революцію на Балканах.

У 1919 р. боротьба за «єдину і неподільну Росію» Добровольчої армії А. Денікіна, підтриманого Антантою, з одного боку, і Червоною Армією на чолі з головою Реввійськради Л. Троцьким — з іншого, по суті справи були суперечкою про те, яке історичне майбутнє уготовано народам Росії — соціалістична федерація народів або неминуча загибель радянської влади, перемога монархістів і розчленування ослабленої країни. В цій історичній суперечці не Бессарабія, а Донбас мав вирішальне значення. Це розумів революційний стратег В. Ленін, і це було вище розуміння революційних ентузіастів місцевого значення, озброєних ілюзією світової революції. А між тим, фатальна небезпека несподівано виникла у самих революційних авантюристів. На початку травня 1919 р. на Півдні України спалахнуло повстання отамана Григор'єва. Отримавши наказ командування Червоної Армії про виведення підпорядкованих йому військ з Єлизаветграда і перекидання їх до Бессарабії, Григор'єв відмовився його виконувати.

Військові сили Григор'єва становили близько 20 тис. чоловік, 100 кулеметів, більше 50 артилерійських гармат та 6 бронепоездів, що, ймовірно, вистачило б для повної перемоги над румунськими військами в Бессарабії. Однак цілі Григор'єва були іншими, він виступав за владу рад, але без комуністів.

8 травня 1919 р. Тимчасовий робітничо-селянський уряд Бессарабії опублікував Маніфест, в якому заявив, що Бессарабія оголошується Радянською Соціалістичною Республікою у складі РРФСР. Маніфест закінчувався закликом: «Всі в бій, всі до зброї! Вперед до перемоги! Хай живе звільнена від румунського гніту Бессарабія!» [7, с. 18]. 16 травня 1919 р. в Одесі відбулася конференція румунських комуністичних груп Росії та України, делегати якої з хвилини на хвилину чекаючи ре-

волюційного вибуху на Балканах, надіслали телеграму-вітання голові РНК УРСР Х. Раковському з приводу вступу доблесних Червоних військ у Бессарабію. Цей «шапкозакидацький» ентузіазм місцевих більшовиків, що позбавляв їх елементарної обережності та розсудливості, штовхав на вчинення будь-яких авантур [8, с. 94].

Джерела червоних повідомляли навіть про такі майже курйозні випадки, коли зібрані армією Директорії УНР бессарабці, що прагнули якнайшвидшого звільнення батьківщини від румунських військ, відмовлялися коритися своєму командуванню і воювати проти Радянської влади. Після вступу радянських військ до Подільської губернії С. Петлюра сформував з біженців Бессарабський полк для боротьби з румунами. Коли полк був посланий проти радянських військ, солдати відмовилися воювати [9, с. 123]. Ілюзія швидкого розгрому окупаційних румунських військ у Бессарабії і майбутнього революційного вибуху в Румунії, а потім і в країнах Європи гіпнотично впливала на більшовиків, змушуючи приймати бажане за дійсне. Єдине, в чому важко відмовити членам Тимчасового робітничо-селянського уряду Бессарабії, це у пристрасній надії на швидке визволення рідного краю від іноземних військ та блискавичне розгортання революційного руху в Румунії, і його переростання у світову революцію.

На лівобережжі Дністра і в районі Одеси формувалися окремі бессарабські частини Червоної Армії. Було створено Особливу Бессарабську стрілецьку бригаду, Бессарабську радянську стрілецьку дивізію та інші військові формування. При слабкості і неорганізованості цих частин у них стихійно виникала партизанщина. Під впливом закликів Тимчасового Бессарабського уряду, 11 травня 1919 р. деякі частини Бессарабської дивізії, неуккомплектовані і зовсім не готові до бойових дій, почали наступ проти військ Антанти та Румунії. Однак вже наступного дня він зупинився. Війська отамана Григор'єва в районі Рибниці і Дубоссар не дали можливості частинами Червоної Армії надати їм підтримку, і «бессарабці» змушені були відступити на лівий берег. З їх відходом було завдано удару по революційному руху у Бессарабії і, перш за все, по партійних організаціях і Ревкому. Адже коли радянські війська перейшли Дністер, вони вийшли з підпілля і приступили до організації бойових

загонів. Непродумані дії Бессарабської дивізії призвели до масових арештів і страт підпільників [10, с. 120].

Вісті про наступ радянських військ дійшли і до Москви. 13 травня 1919 р. В. Ленін повідомив одному з керівників Угорської Радянської Республіки Бела Куну: «Вчора українські радянські війська, перемігши румунів, перейшли Дністер» [11, с. 44].

Ще далі у своєму повідомленні від 13 травня 1919 р. пішла газета «Більшовик»: «Вчора отримані відомості про те, що нашими доблесними військами прорваний Румунський фронт. В 16 верстах на південь від Тирасполя Червоні війська підійшли до річки Дністер, після бою переправилися через річку і зламали опір румунів. Останні не могли стримати натиску наших військ і біжать, кидаючи військоове спорядження і залишаючи полонених. Населення Бессарабії зустрічає наступаючі Червоні війська як визволителів» [6, с. 61].

Насправді 27 травня 1919 р. невеликий червоноармійський загін чисельністю близько 150 чоловік, що складався в основному з колишніх партизанів-бессарабців, без відома командування переправився через Дністер в Бендери. До червоноармійців приєдналися повсталі робітники, які заставши противника зненацька, домоглися на перших порах певних успіхів, але незабаром дії невеликої групи червоноармійців і робітників міста зазнали поразки. Того ж дня залишки загону переправилися на лівий берег Дністра [12, с. 31]. Після їхнього відступу румунські війська вчинили у місті жорстоку розправу над мирним населенням. В кінці червня — на початку липня 1919 р. всі частини Бессарабської Червоної Армії злилися в загальні з'єднання збройних сил більшовиків Півдня України.

Тимчасовий робітничо-селянський уряд Бессарабії розпочав свою діяльність в Одесі. Із початково затвердженого списку народних комісарів уряду троє — А. Круссер, Г. Касперовський та І. Рідель так і не приступили до роботи і були замінені. До середини травня 1919 р. було укомплектовано комісаріати уряду. В кінці травня уряд переїхав до кордону Бессарабії, він розташовувався у вагоні на залізничній станції Тирасполь. При ускладненні військової ситуації на Дністрі уряд було перевезено далі від району бойових дій [6, с. 83].

Тимчасовий уряд розгорнув політичну і культурно-просвітницьку роботу серед бессарабських революційних частин: готував агітаторів, а також літературу і передавав її на територію Бессарабії, видавав щотижневу газету «Червона Бессарабія» та друкував листівки. Народні комісаріати займалися розробкою декретів Бессарабської РСР на основі законодавчих актів Української РСР. Комісаріат внутрішніх справ формував законодавчі матеріали і циркулярні розпорядження, що охоплювали різні галузі управління. Комісаріат продовольства і фінансів готувався до введення хлібної монополії, розробкою аграрних законів займався Комісаріат землеробства. В інших наркоматах і відділах також створювалися проекти законів і різних нормативних документів.

Влітку 1919 р. обстановка на Півдні ще більше ускладнилася. Друга Бессарабська конференція РКП(б), що відбулася в Одесі 7–11 липня 1919 р., головну увагу приділила оцінці небезпеки, яку складав наступ денікінських армій. «Питання Бессарабії, — зазначалося в постанові конференції, — вирішуються зараз не на Дністрі, а на Дону та на Волзі. Розбивши Денікіна і Колчака, ми тим самим готуємо умови, що необхідні для торжества Радянської влади в Бессарабії» [2, с. 60].

Під час обговорення доповідей Тимчасового Бессарабського комітету партії і Тимчасового уряду конференція констатувала: «Діяльність Тимбеспарткому була малоефективною, але знаходить оправдання в тих загальних і специфічних умовах, у яких відбувалася його діяльність за час нетривалого існування» [7, с. 98]. Що стосується Тимчасового уряду Бессарабії, то в постанові зазначалося, що частина його членів недостатньо підготовлена і не користується необхідним авторитетом, і більшістю голосів вирішила змінити склад уряду. Однак пропонувані зміни складу уряду так і не відбулися через подальше погіршення обстановки.

До кінця серпня 1919 р. війська А. Денікіна та Директорії УНР контролювали Придністров'я і більшу частину України. Частини Червоної Армії виявилися в кільці ворожих військ. З цих з'єднань була сформована Південна група військ 12-ї армії під командуванням І. Якіра, яка з кінця серпня стала пробиватися з боями на Північ до основних сил Червоної Армії. Вона протягом трьох тижнів пройшла близько 400 кілометрів

від Дністра до Житомира. У обозі Південної групи військ евакуювався і Тимчасовий робітничо-селянський уряд Бессарабії, який припинив своє існування на початку вересня 1919 р. [2, с. 62].

Таким чином, викладений у публікації матеріал дає можливість зробити деякі висновки щодо історичних подій 1919 р. у Придністровському краї. Як вже зазначалося вище, Тимчасовий уряд проголосив 8 травня 1919 р. створення Бессарабської Радянської Республіки у складі РРФСР. З самого початку члени уряду не мали уявлення про те, якою буде Республіка у складі Російської Федерації. І. Криворуков, виступаючи на засіданні Бессарабського комітету РКП(б) 10 травня 1919 р., зауважив: «Уряд вважає Бессарабію частиною Російської Федеративної Республіки на правах губвиконкому» [13, с. 59]. Це означало входження Бессарабської РСР до складу РРФСР на правах автономії. Однак існувала об'єктивна обставина, що перешкоджала цьому. Між Бессарабською РСР і РРФСР розташовувалася Українська РСР, і в силу цього республіка не могла на становищі автономії увійти до складу РРФСР. Мова могла йти лише про входження Бессарабської РСР разом з Українською РСР та іншими радянськими Республіками до складу Російської Федерації.

Слід також підкреслити, що реальної Бессарабської Республіки в історії не існувало. Тому у всіх наукових публікаціях БРСР згадується лише в контексті проголошення її Бессарабським Тимчасовим урядом і роботою уряду з підготовки різних документів для майбутньої Республіки.

У подальших дослідженнях вказаної проблеми перспективним видається висвітлення головних напрямків боротьби більшовицької влади за повернення Бессарабії до складу СРСР у 1922–1940 рр.

Джерела та література

1. Бабилунга Н. В., Бомешко Б. Г. Бессарабская ССР: к истории несостоявшегося проекта // Научные записки Приднестровского государственного университета им. Т. Г. Шевченко. — Тирасполь, 2007. — Вып. 6. — С. 21–34.
2. Волкова А. З. Первый опыт молдавской советской государственности на территории Приднестровья. БССР 1919 г. // Материалы Международной научной конференции «Приднестровская государ-

- ственность: история и современность». К 80-летию образования МАССР. — Тирасполь, 2004. — С. 54–63.
3. Лисенко В. Г. Утворення і розвиток Молдавської АРСР у складі УРСР (1924–1940 рр.) // Український історичний журнал. — 1989. — № 9. — С. 41–58.
 4. История Приднестровской Молдавской Республики: В 2 т. — Тирасполь, 1996. — Т. 1.
 5. Брысякин С., Сытник М. Торжество исторической справедливости. 1918 и 1940 годы в судьбах молдавского народа. — Кишинев, 1969.
 6. Начало большого пути: Сборник документов и материалов к 40-летию образования Молдавской ССР и создания Компартии Молдавии. — Кишинев, 1964.
 7. Бессарабский вопрос и образование Приднестровской Молдавской Республики: Сборник официальных документов. — Тирасполь, 1993.
 8. Иванов К. Историческая судьба // Красная Бессарабия. — 1931. — № 4(23). — С. 91–98.
 9. Бабилунга Н. В. Приднестровская Молдавская Республика: непризнанное государство и его историография // Ежегодный исторический альманах Приднестровья. — Тирасполь, 2005. — № 7. — С. 119–130.
 10. Бомешко Б. Образование Молдавской АССР // Ежегодный исторический альманах Приднестровья. — Тирасполь, 1998. — № 2. — С. 113–125.
 11. Государственность Приднестровья: история и современность / Под ред. Н. В. Бабилунги. — Бендеры, 2007.
 12. Левензон Ф. Молдавская советская государственность и «Бессарабский вопрос». — Кишинев, 1974.
 13. Репида А. Образование Молдавской АССР. — Кишинев, 1974.

Анотації

Белоус С. В. Провозглашение Бессарабской Советской Социалистической республики в составе РСФСР в 1919 г.: причины и последствия

В статье исследуются исторические предпосылки причины и последствия провозглашения Бессарабской ССР в составе РСФСР в 1919 г. в контексте большевицкой национальной политики

Belous S. V. Proclamation of the Bessarabian Soviet Socialist republic within the RSFSR in 1919: causes and consequences

The article investigates the historical background of the causes and consequences of the proclamation of the Bessarabian Soviet Socialist Republic within the RSFSR in 1919 in the context of the Bolshevik national policy.